

Az érzékek poétikája

Század eleji és jelenkori prózavilágok

(*Az érzékekről*) Hagyományosan öt érzéket szokás megkülönböztetni: a látást, a hallást, a tapintást (bőrérzékletek), az ízlelést és a szaglást. Az érzékek száma, a közöttük lévő viszony és egy hierarchia felállítása több tudomány képviselőjét is foglalkoztatta. Brillat-Savarin *Az ízlés fiziológiája*¹ című könyvében felveszi hatodik érzékként a nemi érzéket, amely uralma alá parancsolta a többit. Ezzel együtt az ízlelés és szaglás egységéről is beszél, mint egymás nélkül nem funkcionáló kategóriákról. Artur Soesman a *Tizenkét érzék*² című művében az öt érzék mellé felveszi a fogalmi érzéket, az egyensúlyérzéket, a hőérzékelést, a nyelvérzéket, az én-érzéket, az életérzéket és a saját mozgás érzékszervét. A könyv antropológiai szempontú megközelítése számunkra az én-érzék felvétele miatt (is) fontos lehet. Az én, a szubjektum, az objektum, a megismerés és ezekkel összhangban az identitás kategóriái mai gondolkodásunkban fontos helyet foglalnak el. Merleau-Ponty fenomenológiai szempontú megközelítése fontos adalékokkal szolgál az érzékek poétikájához, ide kapcsolva a test témáját, mely elválaszthatatlan az érzékek és érzékelés működésétől. „Nyilvánvaló azonban, hogy nem csupán a test észlel, mégis kétségtelen, hogy képes engem akadályozni az észlelésben, hogy hozzájárulása nélkül még csak nem is észlelhetek.”³

Némileg árnyalni szükséges az újonnan felvett kategóriákat, hiszen az én-érzék és a nemi érzék különálló érzékként nem ismerhető el, éppen azért, mert mindkettő szükségszerűen több érzék működésének eredménye. A nemi aktus és az én-érzékelés is többféle érzékelési dimenzió egybecsúsásával jön/jöhet létre, mindazonáltal kiemelt kategóriaként

¹ Brillat-Savarin: *Az ízlés fiziológiája*. Múzsák, Budapest, 1986

² Artur Soesman: *Tizenkét érzék*. Kláris Kiadó, Budapest, 2006

³ Merleau-Ponty: *A látható és a láthatatlan*. L'Harmattan, Budapest, 2006. 21.

kell tekintenünk mind a nemiségre, mind az én-re. A Brillat-Savarin által tett fontos megjegyzést azonban bővíteni vagyunk kénytelenek Merleau-Ponty megfogalmazásával: „Minden egyes érzékszerv egy külön világ, vagyis a többi érzékszerv számára teljesen hozzáférhetetlen tartomány, és mégis mindegyikben egy olyan valami kristályosodik ki, ami szerkezeténél fogva eleve rányílik a többi érzékszerv világára, és azokkal együtt egyetlen közös Létet tár fel.”⁴

Az érzékszervek kifelé irányultságuk által képesek az ember számára feltárni a világot, de nemcsak a világot, hanem az én-t is, működésüket szerkezetszerűen képzelhetjük el. A test nem csupán befogad, az érzékelés aktivitást is magával von. Az inger mint az érzékelés következménye a nyelven keresztül válik jelentéssé. Az érzékek által küldött jelek csak a diskurzív keretben nyerik el jelentésüket, melyet a nyelv biztosít. Látjuk tehát, hogy az érzékek vizsgálatakor nem hagyható el a test és a nyelv irányából történő olvasás.

Ezeken felül még egy centrális fogalommal, az érzelemmel is foglalkoznunk kell Heller Ágnes *Az érzelmek elmélete*⁵ című könyve alapján. Művében a következő meghatározást adja: „Érezni annyit jelent, mint involválva lenni valamiben.”⁶ Mivel folytonosan involválva vagyunk valamiben, így érzéseink is folyamatosan meg-megújulnak (az involváltság alsó, nulladik fokát, a „nem érzek” állapotát nem lehet elérni). Az érzés és érzékelés jól elkülöníthető minőségek, azonban az érzés mint pszichikai jelenség létrejötté erősen kötődik az érzékeléshez: „A cselekvés, a gondolkodás, az érzés, az észlelés tehát *egységes folyamat*. Az én fejlődése folyamán mind a cselekvés, mind az érzés, mind az észlelés, a gondolkodás funkcionálisan differenciálódik, s ezzel párhuzamosan azonnal reintegrálódik egymásba.”⁷

Érzék és érzés egymást folytonosan felül- és átírja. Az undor érzését akármelyik észleleti kategória által közvetített inger kiválthatja: íz, szag, tapintás és látvány is. Ugyanakkor az emóciók hatására (harag, félelem, öröm) megváltozhat az érzékelés mikéntje vagy hatékonysága. Heller szerint ezek a folyamatok tudatunk számára legtöbbször a háttérben játszódnak: „Az involváltság a tudat háttérében marad az észlelésnél általában.”⁸ Kivételt képez ezek alól az, amikor számunkra nagyon fontos észlelettel, vagy hirtelen erőteljes behatással szembesülünk, ilyenkor a tudat centru-

---

⁴ Uo. 245.

⁵ Heller Ágnes: *Az érzelmek elmélete*. József Műhely Kiadó, Budapest, 2009

⁶ Uo. 26.

⁷ Uo. 39.

⁸ Uo. 27.

mába kerül. Heller Ágnes a nagyon erős, hirtelen fény- vagy hanghatást, illetve a lakás váratlan átrendezésével való találkozást említi. Ezekben az esetekben az involváltság előtérbe kerül, de negatív előjellel.

Már körüljártuk az érzékelés kategóriáit, de magukról az érzékekről még keveset szóltunk. Az érzékek kifelé irányulnak a világ megismerését célozva. Érzékeink közül a látás a leginkább terhelt, a legtöbbet foglalkoztatott, mindazonáltal kitüntetett fontosságú is. A hallással együtt mindig távolságot tart tárgytól, azzal sosem találkozik közvetlenül. Ennek ellenpontjaként a tapintás és ízlelés egészen közvetlen élményként jelentkezik. Az ízlelés a bekebelezés által magába is olvasztja az érzékelés tárgyát. Helmut Plessner a következő módon határozta meg az érzékek egymáshoz való viszonyát: „A távolit prezentáló látás és a közelit nyújtó tapintás egymás ellenpólusai, mind fenomenológiailag, élménymínőségük tekintetében, mind pedig a megértésben és megismerésben megnyilvánuló szereposztásukban.”⁹ A hallásról szólva pedig kihangsúlyozta, hogy „behatóló-átütő”¹⁰ jellegű érzékről van szó. A fület elfordítani, lezárni nem lehet, a hangok utat találnak maguknak a fülben. Hans Jonas tanulmánya¹¹ a látás és a többi érzék különbségeit taglalja. A vizuális érzék egyedülállóságát abban látja, hogy egyidejűleg képes a kiterjedést érzékelni, míg a többi érzék időhöz kötött. A tapintóérzék pedig komplexitása révén emeli ki az érzékek sorából és kapcsolja a látáshoz, mint az egyetlen érzéket, amellyel szintén lehetséges a látás, ehhez pedig a vakok példáját említi, akik kezükkel, tapintás által „látnak”.

Bár a kogníciós folyamatokat megpróbálhatjuk kontroll alá helyezni (befogjuk a fülünket, vagy éppen nem eszünk süteményt), azonban azokat meg nem akadályozhatjuk, ahogyan azt Heller Ágnes is kifejtette. A kogníciós folyamat több szakaszból áll, mely nemcsak énképünket alakítja, de az egyén világban elfoglalt helyét is meghatározza. Olyan mentális tereket alakít ki, melyben az individuum ízlésének megfelelő, vagy éppen sajátos esztétikájával ellentétes környezetben találja magát. Mindez motiválja és cselekvésre készíti az alanyt, melynek fő célja a Maslow által definiált csúcsmélység.¹² A csúcsmélység tulajdonképpen bárhol és bármikor bekövetkezhet, lehet szexuális aktus, esztétikai vagy gasztronómiai élmény, illetve alkotói tevékenység. Intenzitásától függetlenül a teljesség, a tökéletesség,

⁹ Helmut Plessner: *Az érzékek antropológiája*. Az esztétika vége, vagy se vége, se hossza? Ikon, Budapest, 1995. 199.

¹⁰ Uo. 209.

¹¹ Hans Jonas: A látás nemessége – Érzékfenomenológiai vizsgálódás. *Fenomén és mű – Fenomenológia és esztétika*. Szerk. Bacsó Béla. Kijárat Kiadó, Budapest, 2002. 109–122.

¹² Maslow: Atkinson és Hilgard: *Pszichológia*. Osiris Kiadó, Budapest, 2005

a különlegesség és az elégedettség érzését váltja ki az egyénből. Ennek társadalmi elfogadottsága egyénenként és társadalmanként eltérő. A jelen írásban feldolgozott regényekben is fellelhető a belső és külső tökéletességre és harmóniára való törekvés, valamint az én fenntartásának és kiterjesztésének vágya, melyeket az érzékelés kontextusában értelmezünk.

Tágra nyitottuk az értelmezés kapuját, ugyanis különböző iskolák, tudományterületek értelmezési gyakorlatainak szintézisével próbáljuk a megfigyelt korpuszt feltárni, ezen belül főként a pszichológiai és pszichanalitikus szempontokkal megtámogatott fenomenológia alapú értelmezési stratégia számunkra a leghasznosabb és a legelfogadhatóbb. A terminológia kapcsán fontos megjegyezni, hogy bár a pszichológia különbséget tesz érzékelés (szenzáció) és észlelés (percepció) között, mégis egységes, nem szétválasztható folyamatként írja le a kettőt. Hogy ne legyen szükség a két fogalom együttes használatára, így jobbára az érzékelés fogalmát használjuk dolgozatunkban, azonban egyes esetekben szükségszerűen az észlelés fogalmával is élünk.¹³

(*A cseléd lakomája*) Az *Édes Anna* című regény legújabb szakirodalma az érzékek, az érzékelés narratívában betöltött szerepére épít, a testpoétika és az idegenség-alakzatok felől kísérli meg olvasni, nemcsak az *Édes Annát*, hanem Kosztolányi egész regénykorpuszát. Kosztolányi regényeinek címadásakor játékba hozza az érzékeket: a *Pacsirtában* a hallás, az *Arany-sárkányban* és az *Esti Kornélban* (tágan értelmezve) a látás érzéke idéződik meg.

Az *Édes Anna* megkerülhetetlen, ha az érzékek poétikájáról kívánunk értekezni Kosztolányi életművét illetően. Az író számos interjúban be-

---

¹³ „A megismerési (kognitív) folyamatok első lépcsőfoka a környezet ingereinek az érzékelése. Az ember nemcsak a külvilág megismerésére törekszik, hanem önmaga belső világának a megismerésére is, melynek kiindulópontja szintén az, hogy felfogjuk, azaz érzékeljük testünk jelzéseit. Az érzékelést és az észlelést a pszichológia külön folyamatként vizsgálja (először Thomas Reid [1710–1796] skót filozófus különítette el a két folyamatot), bár a két folyamat szorosan egymásra épül. Mielőtt részletesebben rátérnénk az érzékelés (szenzáció) és észlelés (percepció) folyamatának, jellemzőinek ismertetésére, fontos, hogy a két folyamatot elkülönítsük egymástól. Az érzékelés alatt az érzékszerveinkben található receptorok segítségével történő ingerek felvételét, és annak ingerületté, azaz elektromos impulzussá alakítását értjük. Az észlelés azonban magasabb idegrendszeri folyamatokat feltételez, ugyanis e megismerési folyamat alatt az ingerület tudatosítását és annak integrálását értjük. Tehát érzékeljük a különböző ingereket (pl. fény, hang stb.), és ezeket elektromos impulzus formájában az érző idegpályák a megfelelő agyi központokba szállítják, ahol tudatosulnak, vagyis például a fény ingert egy pislákoló gyertyaként észleljük.” In http://www.ektf.hu/hefoppalyazat/pszielmal/az_rzkels_s_az_szlels_kztti_klbnsgkek.html

szélt munkamódszeréről és az *Édes Anna* genezisééről is. Az érzékek, az érzékelés és az észlelés felőli megközelítés létjogosultságát az alábbiakhoz hasonló szövegrészek is alátámaszthatják: „Elsősorban és feltétlenül el kell szívnom naponta 40 cigarettát, ha dolgozom. Erős cigarettákat. De ott áll még erre a célra az íróasztalomon tíz különféle színű üvegecske, különféle illatokkal. Vannak köztük modern francia parfümök és gyöngyvirág, szegfűszeg, kámfor illat, sőt éther is. Ezeket az üvegeket szagolgom, ha erősebb hangulatra van szükségem. Hol egyiket, hol a másikat. Az »*Édes Anna*« című regényem írásánál például, a szerelmi fejezetnél a szegfűszegest szagolgtam, míg az utolsó fejezetnél, amelyikben a gyilkosság történik, az étheres üvegre került a sor.”¹⁴

(*Édes Manna*) Kosztolányi atmoszférateremtő alkotásmódja az ízlésre és a szaglásra, vagyis a két leginkább intern és érzéki érzékre vonatkozik. A címszereplő névválasztását illetően az ízek asszociatív szerepű használatáról beszélhetünk. Erről az író a következőképpen nyilatkozott: „Édes Anna neve is ilyen hallucináció. Jólesett mondogatnom, leírnom. Talán azért tudtam vele annyi szeretettel foglalkozni. Én az Anna nevet régóta szerettem. Mindig a mannát hozta eszembe...” (658).

A két, szinte megegyező hangsoron felül szemantikai kapcsolat is jelentkezik. A bibliai eledel, a manna édessége által Kosztolányi megduplázza az Édes vezetéknev jelentésteremtő erejét, nyilatkozata továbbá a címszereplőnek szakrális meghatározottságot adományoz. De nemcsak a biblikus-legendás mannát, hanem a regénytérben Annát is egyfajta legendabeszéd övezi, amelyről a későbbiekben fogunk szót ejteni.

Szitár Katalin szintén az érzékek felől közelítette meg a regényt.¹⁵ Anna nevét az édes íz értelemében elemzi, és összekapcsolja a piskótával, a cukorral és a cukorbajban szenvedő Moviszterrel. A két szereplő a táplálkozás, pontosabban az édességek elutasítása és a kisétkőség terén kapcsolódik össze. „Moviszter nem evett semmit. Bevonult az urakkal a dolgozóba. Inni se ivott” (243). Anna legfőbb ismérve, hogy nem eszik. Ezen belül az édességhez kapcsolódóan két próbát is kiáll: nem lop a cukorból, valamint a IX. fejezetben visszautasítja a piskótát.

„– Dehogy – magyarázta Vizyné –, ez ilyen. Nem eszik semmi finomat. Még a baracklekvárt is otthagya. Mit gondolsz, például, mit vacso-

¹⁴ Kosztolányi Dezső: *Édes Anna*. 652. (Az oldalszámok a kritikai kiadás oldalait jelölik.)

¹⁵ Sitár Katalin: *A prózanyelv Kosztolányinál*. Asteriskos: Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészdoktori értekezések I. Budapest, 2000. 153–156.

rázik? Úgyse találod ki. Semmit. Reggel kávét. Ebédre is egy kis főzeléket. Egyéb nem kell neki. A piskótát pedig – úgy látszik – egyáltalán nem szereti” (255).

Egy olyan világban, ahol a cselédek „csak zabálnak...” (55), Anna a tökéletes cseléd, az automata még inkább értékesnek tűnik. Az édesség elutasítását Moviszter próbálja megmagyarázni, kifejti véleményét arról, hogy Anna biztosan szereti a piskótát és az édességet. Javasolja is Vizynének, hogy adjon neki piskótát: „Sok-sok piskótát, annyit, hogy meg se ehesse” (257). A cseléd elutasító attitűdjét azzal magyarázza, hogy nem akarja megízlelni azt, amiben csak ritkán lehetne része. A „sok-sok piskóta” pedig összekapcsolható a regény végkifejletével, amikor Anna eddigi igénytelen táplálkozási szokásait elhagyva finom falatokat töm (pl. „sok-sok süteményt” [497]) magába a gyilkosság előtt.

„Az édesség és a sütemény a jelenetben világos jelképi funkciót kap: szeretete vagy elfogadása más vágyat takar: az alárendelt helyzetben lévő – elérhetetlen – vágyát: hogy úr lehessen” (379)¹⁶ – írja róla Szitár Katalin. Ilyen módon értelmezhető Anna gyilkosság előtti lakomája felemelkedésként, ahonnan egyenes út vezet a gyilkosságig. Annának fontos attribútuma az édesség. Az édes szó szemantikailag kapcsolható az édesanyához: Annát Bandika szólítja anyaként, mely emlék meghatározó lesz számára.

A lány lakhelye is ebbe az irányba vezet gondolkodásunkat, hiszen a konyhában, az ízek templomában lakott. Patikárius János „...mint egy kád cukrozott tejben” (375), úgy merült el Annában. A szerelmi együttlét során Jancsi megízleli Annát. A lány testének ízei is az édesség jelentéskörébe utalnak. A csókhoz is kapcsolódnak az ízek: „el nem mállanak, mint ízes, keleti gyümölcsök” (379). De még a kéznek, a tapintás legfőbb szervének is az édesség az uralkodó tulajdonsága: „A hólyagos kéz érdes karcolásában volt valami kimondhatatlanul édes és mézes” (385).

Jancsinak Anna az újdonságot képviselte, egy idegen meghódítandó világot és területet. Anna egyszerre a pozitív értéktartományba tartozó édesség és a vele szemben álló érdesség és piszok visszataszító negatívuma. Kristevát idézve „ugyanakkor mindaz, ami megfog minket, az idegen vonásai, egyszerre hívnak és taszítanak”.¹⁷ Jancsi és Anna egyfajta idegenséget éltek meg, és bár ellentétes oldalról, ez mégis összekötötte őket, amellet, hogy Jancsinak tudatos motivációi is voltak.

Míg Anna az édesség kontextusában konstituálódik, addig Patikárius János a keserű íz hordozója. Neve, a gyógyszerre és ezzel együtt a keserű-

¹⁶ Uo. 153–156.

¹⁷ Julia Kristeva: *Önmaga tükrében idegenként*. Napkút Kiadó, Budapest, 2010. 7.

ségre utaló beszélő név. E tekintetben két szereplő egymással oppozícióban áll, a kettőjük közötti viszony számos mozzanatára rámutat Benyovszky Krisztián *Anna, te édes* című tanulmányában.¹⁸

Benyovszky úgy véli, hogy Patikárius János valamiféle ragaszkodás miatt választ Anna után pont egy cukrászlányt. A tanulmány írója elemzi a regényt Anna és az édes íz megbonthatatlan egysége felől, Anna édességének több szempontú értelmezését adva. Számunkra releváns megfigyelésként kiemeli Jancsi hazugságát barátjának a fiktív Annáról, akit állítólag a Gerbeaud-ban ismert meg. A patinás cukrászdát köti össze Anna egyszerűségével és érzéki édességével, így nemesítve meg a lányt, illetve ily módon jelezve a nem hétköznapi íz-élményt.

Jancsi a keserű ízhez a terhességmegszakítás útján is kapcsolódik. A tőle kapott keserű por volt az, amellyel majdnem Annát is megölte, tehát metaforikusan értelmezve Jancsi, a keserű íz, majdnem kioltotta Annát, vagyis az édességet. A *Valami nagyon keserű* című fejezetben Anna már nem az édességével tűnik ki, Jancsi megunta, de teljesen szabadulni nem tud tőle. Az, hogy Anna „az ősz nyirkos szagát”¹⁹ hozta be a lakásba, merőben új észlelési mechanizmusra utal Anna tekintetében. Jancsi belevetette magát az éjszakába, ahol a dzsessz mellett „nemcsak gondolkozni nem lehet, hanem még érezni sem”.²⁰

A mérgezés után Anna „tenyerét odatapasztotta szájához, belenyúlt a nyelvéhez, hogy megfogja azt a keserőséget, ámuldozott, hogy ilyen keserű is van a világon. Még a hajszála is megkeseredett tőle”.²¹

A lány megpróbálja megfogni, megérinteni, kitapintani az ízt, mivel olyan idegen és új számára. Rácsodálkozik az érzékek világára. A méregtől időlegesen azokat a dolgokat veszíti el, melyek hiányos szellemi képessége (szellemi, társas és érzelmi intelligenciája is fejletlen volt) ellenére megvoltak számára, az érzékei. Megvakul egy időre, és elveszíti hallását. De a keserűségnek távlati következményei is vannak, innen indul Anna megváltozása. Érzelmei elhatalmasodnak rajta, a tökéletes cseléd szerepe megbomlik.

Mikor véget ér a „román”, Jancsitól búcsúzóul „összeégett, megszenesedett magyar gesztenye”²² volt az ajándéka. Nem véletlenül összeégett gesztenyét kap: a maróni emocionális jelentést kap, hiszen ezt a gesztenyét a gyilkosság után megtalálták nála, így tekinthetünk úgy is rá, mint a halott magzatra és az elmúlt „szerelem” emlékképére.

¹⁸ Benyovszky Krisztián: *Anna, te édes. Literatura*, 2010. 1. 52–66.

¹⁹ Kosztolányi Dezső: *Édes Anna*. 415.

²⁰ Uo. 411.

²¹ Uo. 419.

²² Uo. 427.

A száj az érzékiség legerősebb szerve, az ízlelés az élet élvezésének leg-
hatékonyabb módja, finom falatok, italok, dohányáru és egyes narkotiku-
mok használata köthető hozzá. Az intim együttlét, a csók ízlelése és a tes-
tek összekapcsolódása is belejátszik az ízlelésről való gondolkodásunkba.
Az ízlelés és a női princípium a bibliai bűnbeesés óta kapcsolódik össze. A
tudás édes gyümölcsét elsőként Éva, az első nő kóstolta (ízlelte) meg. Anna
édességkóstolása is a bűnbeeséshez vezet. Anna bűnbeesésének kontex-
tusában hangsúlyos az ízlelés szerepe, egyfelől a szexualitás megismerése
Jancsival (a testiség és ízlelés kapcsolatáról már írtunk), másfelől a gyilkos-
ság előtti úrrá válás, vagyis a lakoma.

Anna elutasító attitűdje az étellel szemben nem az egyetlen megjele-
nési módja a táplálkozási zavarnak a regényben: Vizyné furcsa betegsége,
a hisztéria is ide sorolható. „Az ő betegsége, mely kisebb-nagyobb idő-
közökben visszatért, rendszerint roham alakjában jelentkezett: hirtelen,
minden ok nélkül sírógörcs fogta el, megfájdult a feje, csillapíthatatlan
fejfájás kínozza órákig, míg az ideges gyomor hányás által könnyített ma-
gán, akkor a fejfájás is lassanként megszűnt. Ezt az orvosok »hisztériá«-
nak nevezték, de tenni semmit se tudtak ellene.”²³ A korszak elterjedt női
betegségét, a hisztériát is a táplálkozási zavarokhoz, a test elfogadásának
problémáihoz és valamilyen hiányhoz kötötték. „A hisztériás és anorexiás
nők egy sor hiánnyal és túlzással jellemezhetők: a szexuális vágy hiányá-
val, étvágytalansággal... a test túlzó »felesleges« megnyilvánulásával...”²⁴
Vizyné étvágytalanságára utaló szövegrész éppúgy található a regényben,
mint a nemiség hiányáról szóló mondat: „Vizyné csak ritkán vacsorázott.
Évek óta ideges gyomorbajban szenvedett.”²⁵ „Mindketten lefeküdtek a
széles hitvesi ágyakba, melyek már régóta csak az alvásra szolgáltak.”²⁶
Vizyné hiszterizáltságának okát a hiányokban találhatjuk meg, melyek de-
terminálják érzékeit is.

A lakás többször is transzformálódik: a család újbóli felemelkedése által
lesz a ház is egyre előkelőbb, díszesebb. Anna szemszögéből ez egészen más-
ként mutatkozott meg, amint azt hamarosan tárgyalni is fogjuk. A nemiség
hiánya Jancsi felbukkanásával egy időben szűnik meg. A férfi gondolatai
a nagytükör kapcsán (is) a szexualitás irányába tévednek. Ezek a gondola-
tok a textus metaforikus nyelvén is megszólalnak: „Az elhagyott lakás már
nem is látszott családi szentélynek, hanem egy büntanyának...”²⁷ A szentély

---

²³ Uo. 469.

²⁴ Csabai Márta–Erős Ferenc: *Testhatárok és énhatárok*. Az identitás változó keretei.
Jószöveg Műhely Kiadó, Budapest, 2000. 74

²⁵ Kosztolányi Dezső: *Édes Anna*. 43.

²⁶ Uo. 73.

²⁷ Uo. 349.

jelleg kizárja a profán és obszcén gondolatokat, éppen ezért, amint azok előtörnek, a szentély bűntanyává válik. Anna a nemi érzék tekintetében opozícióban áll Vizynével, hiszen Vizyné, a hiszterizált test birtokosa, a nemi vágy hiányában szenved, míg a fiatal Anna, akire ösztönei erőteljesen hatnak, ilyen szempontból egészségesebb.

Az estély előtt a lakás „vendéglővé és cukrászdává alakult”²⁸, vendég-sereg érkezett, lakomáztak a cukrászdává alakult szalonban, ahol végül mindenki, még Anna is habzsolja a maga édes süteményét, melynek belát-hatatlan következményei lesznek.

A kilencedik fejezetben a piskóta okán elinduló társadalmi-politikai disputa a platóni lakoma egy redukált változatának tekinthető. A redukció az alkalomban (uzsonna) és a téma magasztosságában is tetten érhető (a cselédség). Az uzsonna résztvevői a vita győzteseként pedig nem az er-kölcsileg legelfogadhatóbb álláspontot képviselő Movisztert ünnepelték, hanem az ő szempontjukból legkényelmesebbet, Drumát.

Etel a cselédség létfilozófiáját fogalmazza meg, amely csak a biológiai szükségletek kielégítéséig terjed: „Az a fő, hogy legyen mit enni. Az embernek úgyszincs egyebe, csak amit megeszik.”²⁹ A beletörődés, a kilátástalanság miatt nem is vágnak a jobbra, hiszen akkor csalódnuk kell, aminek beláthatatlan következménye lenne, akárcsak a főhősök esetében.

A már megvizsgált gasztromomentumokon felül az étkezések leírása kimerül a polgári sznob (ízlés) bemutatásával, melyet a történelmi kor is alakít attól függően, milyen helyet foglalnak el Vizek az adott társadalom hierarchiájában. Az idő előrehaladtával drága szivarok, minőséges konyakok és különleges ételek kerülnek a család asztalára, melynek betetőzése a fényűző kinevezési vacsora lett. A regényben az oralitás csak a nőknél válik problematikussá, ez pedig olyan apró momentumban is tetten érhető, mint a dohányzás. A dohányzás és szivarozás szinte kiváltságyszerűen a férfiak örömforrása a szövegben, ezen gyakorlat ellen csupán a könnyűvérű, szép Moviszterné lázad, mint az egyetlen dohányzó nő (még a Jancsi által meglátogatott prostituált sem dohányzott). Természetesen ez esetében a szerep része, a szabadság kifejezője, ezzel mutatja meg a világnak szabadságát és vágyát az élet örömeinek kiaknázására.

---

²⁸ Uo. 492.

²⁹ Uo. 494.

1. Nyelv nélküli idegenség

Anna alapélménye az idegenség és az otthontalanság. A polgári enteriőr otthontalansága a kórházi (gyógyszertári – Patikárius) világtól a testi-lelki börtönig terjed. Kizárólag korlátozott észleletei alapján látja a lakást és a lakókat, Anna „primitívsége”, szekunder érzékelési és befogadási módja antropológiai szempontból is az idegenség kategóriájával írható le.

A Heller Ágnes által használt involváltság minden észlelésnél jelen van, azonban eltérő intenzitással, így ha valami újat észlelünk, az intenzitás erősödik. Anna merőben új környezetbe került, így intenzív, negatív involváltsággal lehet leírni a helyzetét. A gyilkosságot megelőzően, szinte megjósolva azt, pisztolydördüléshez hasonlatos zaj hallatszott, melynek okozója Anna volt, aki feldöntött egy széket. „Anna, aki nem ismerte az idegen bútorokat, feldöntött egy tölgyfaszéket...”³⁰ A lány szinte állandóan idegenségtapasztalatokat él meg, mindig találkozik valami számára merőben újjal, és így folyamatosan traumákat szenved el.

A csend és hallgatás a regény egyik szövegszervező eleme. Zsadányi Edit is foglalkozott a csenddel és a kihagyásalakzatokkal az *Édes Annában*. „A csend szó kétszer fordul elő hangsúlyos helyzetben a regényben, mind a kétszer a mély, »mélységes« jelzőt kapja. Annát veszi körül a csend, először azután, hogy a nagy konyhakéssel elvágja a kezét, másodjára a gyilkosság után, melyet ugyanezzel a késsel követ el.”³¹

A csend, mint Anna egyik legjellemzőbb attribútuma, motivikus keretbe foglalja a gyilkosságot. Ebből a szempontból Víz és a felesége Anna ellenképei, hiszen hozzájuk leginkább a csörömpölés, becsapott ajtó, ordítás kapcsolódik.

Anna alig beszél a regényben, mondandóját legtöbbször más szereplők tolmácsolásában hallhatjuk. Anna ugyanis nemcsak intellektuálisan gátolt, hanem Zsadányi szavaival élve: „...a verbális kommunikáció teljes csődje figyelhető meg”³² nála. Anna idegen a helyen, negatív emócióit, negatív *involváltságát* nem tudja verbálisan kifejezni. Érzi, de megfogalmazni nem tudja: „Hiszen magának sem tudott számot adni, hogy mitől irtózott itt mindennap jobban és jobban.”³³

Anna problémája abból adódik, hogy nem képes azt a nyelvet használni, amely érzékei benyomásait gondolattá, nyelvvé alakítja. Ez a mentális

---

³⁰ Uo. 497.

³¹ Zsadányi Edit: *A csend retorikája*. Kihagyásalakzatok vizsgálata huszadik századi regényekben. Kalligram Kiadó, Pozsony, 2002. 84.

³² Uo.

³³ Kosztolányi Dezső: *Édes Anna*. 179.

deficit az érzékek működésének teljességétől fosztja meg a hőst: „Először az érzékszervek szűrőjén megy keresztül az inger, majd pedig a nyelven... Azért vagyunk kénytelenek gondolkodni, vagyis a logosz szerint nyelvet használni, mert csak diszkurzív úton tehetünk szert olyan belátásokra, melyek túl vannak az érzékiségen.”³⁴ Hiába érzel tehát, receptivitása pusztá érzékiségre korlátozódik, amelyben az érzékelés nem teljeseedik ki a nyelv által, csupán emocionálisan jelenik meg. A korlátozott megismerés egy olyan viszonyítási rendszert hoz létre, melyben Anna döntései torzak lehetnek. A döntések háttérét a narrátor sem fejt ki, Anna gondolatait is csupán kevés esetben tárja fel, míg a többi szereplő vívódását, elmélkedését tudomásunkra hozza. Nyelvtelensége idegenséget szül, akár egy bevándorló esetében, aki nem beszél a befogadó ország nyelvét, és mivel idegenként tekintenek rá, így a „vendégszeretet rítusában”³⁵ sem részesülhet. Vízyné az első este így fogalmazta meg aggodalmát: „...egy idegen élt velük egy földél alatt, megérkezett a legközelebbi és legtávolabbi, a barát és ellenség egy személyben: a titokzatos vendég, minden ház titokzatos vendége”.³⁶ Anna vendég mivolta ebben a kontextusban a kettősséget és titokzatosságot hordozza, amelyet nem old fel egyfajta valódi befogadás a háziak részéről, a Jancsi irányából érkező vélt elfogadás pedig csupán csalódást okoz.

Anna még a létfenntartáshoz szükséges táplálkozást is elutasítja kezdetben, később ugyan már elfogadja az ételt, de akkor is teljesen háttérbe szorítja az ízek élvezetét. Minden ételből a számára oly idegen és tiszító szag áradt. „Mindössze egy almát evett Ficsoréknál a harmadik napon. Annak nem volt olyan szaga. Akármit csinált, nem bírta megszokni ezt a helyet. Szaglása, mely éles volt, mint a kutyáé, tiltakozott ellene.”³⁷

Sem a narrátor által elbeszélte tudat, sem a szereplők erősen szubjektív tolmácsolása nem adja vissza Anna érzéseinek okait, és a problémát sem határolja körül precízen. Az idegenség, melyben Anna él, még az érzékszervek működését is megzavarja. A színek és formák keverednek: „Amikor például egy reggel véletlenül meghallotta, hogy az urat Kornélnak hívják, érezte, hogy ezen a helyen nem bírja ki sokáig. Maguk a bútorok is valami névtelen réműlettel töltötték meg. Amit zöldnek képzelt, a kályha, fehér volt, a szalon fala viszont zöld és nem fehér, az asztal nem gömbölyű, hanem hatszögletes és alacsony...”³⁸ Anna folyamatos idegenségta-

³⁴ Deczki Sarolta: Test, logosz, tánc. In *Helikon*, 2011. 1–2. 80.

³⁵ Julia Kristeva: *Önmaga tükrében idegenül*. Napkút Kiadó, Budapest, 2010. 15.

³⁶ Kosztolányi Dezső: *Edes Anna*. 185.

³⁷ Uo. 193.

³⁸ Uo. 199.

pasztalatai nem enyhülnek, sosem válik otthonossá számára a tér. „Valami kimondhatatlan bűdösséget érzett, mint a patikában, éles, hideg szagot, amely egyre jobban facsarta az orrát, kavarta a belét.”³⁹

A rossz szag és a patikusság összekapcsolása, és ehhez hozzárendelve a keserű ízzel való találkozás, mind az idegenség és azon belül az otthontalanság érzését táplálják.

Az idegenség az otthonossággal ellentétben áll, az idegen szagok és a lakás kiváltotta undor ennek bizonyítéka. Ezek az idegenség- és otthontalanságtapasztalatok leginkább a látásra és szaglásra vonatkoznak, a hallás és tapintás háttérbe szorul, az ízlelés pedig a már tárgyalt felemelkedés témakörben jut kifejezésre, az utolsó lakoma szintjén, a bűnbeesés momentumának kontextusában. A szagok intenzitásukkal térnek el a hangoktól és ízeiktől, ugyanis folyamatosan jelen vannak, ezért intenzívebben is gyakorolják hatásukat.

Idegenségérzésével nem csak Anna találkozik: Jancsi számára a lány maga is egy ilyen idegenségtapasztalat. A történelmi események miatt Vizyék számára is idegenül hatott a város, egy másik ország más nyelven beszélő katonái lepték el: „Az ismert Krisztina a cirkáló járőröktől idegennek, egy különös gyarmatnak tetszett.”⁴⁰ Ez az élmény azonban átmeneti, az otthonosság rövidesen újra a helyébe lép.

2. Látható és láthatatlan

A lakást egy rideg polgári enteriőr uralja, amely a történet előrehaladtával mindössze gazdagságát illetően változik. A lecsupaszított falak, az elrejtett értékek, az elzárt szobák világa ez kezdetben, mely Anna megérkezése után tért csak újra magához, a bezártság, eltorlaszoltság nyomasztó érzése azonban megmarad, mintegy odaláncolja Annát. A lakás vizuálisan halott, ez elhunyt gyermek képe, a hitvesi ág funkciótalansága is ezt támasztja alá. Anna idővel még jobban elszigetelődik, miután megszakítja mindenféle kapcsolatát a cselédekkel. A perspektivikusságot életében mindössze Moviszterné zenéje és a szemközti falon pislákoló fény adja. Egy újabb ajtó a menekülés felé a kéményseprő képében nyílik, majd zárul be viharos hirtelenséggel.

Az elbeszélésben a kitüntetett helyen lévő hangok, illetve a vokalitás bizonyos hiányjelei mellett a vizualitás erősen jelen van. Érdekes megfigyelni azt a szöveghelyet, amely egy utcai plakátot ír le: „Ebben a bámulatban nem volt sem mozgás, se hang, csak egy kép mozgott és üvöltött,

---

³⁹ Uo. 163.

⁴⁰ Uo. 133.

az a plakát, mely ezt ordította: *Fegyverbe, fegyverbe!*, az a vad örült matróz, aki egy lobogót rázott hihetetlen lendülettel, egészen összeolvadva vele s úgy kitátotta csontos száját, mintha el akarta volna nyelni a világot.⁴¹ A plasztikusság és némaság jellemezte utcán üvölt és mozog a kép. A mozgalmi plakát nem egyszerűen mozgósítani kíván, hanem olyan expresszív erővel hat a csöndbe és a félelembe borult világra, mely félelemmel tölti el a kép olvasóit. A forradalom, mely el akarja nyelni a világot, a polgári Vizy család legrosszabb rémálma. Ezt a plakátot Vizy nem is merte megnézni egészen addig, míg ereje, dinamikája meg nem tört.

A látványosság egyéb emblematikus megjelenésmódja a testolvasás, melyre Halász Hajnalka hívja fel a figyelmet az *Édes Annáról* írt tanulmányában.⁴² Értelmezése szerint Annát (és egyéb cselédekét is) Vizyné többféle, dinamikus olvasatában ismerjük meg. A testek olvasása folyamatosan felülbíráلódik, de mindvégig felületes marad, és sztereotípiákból táplálkozik. Az igazán fontos információt nem olvassa ki Vizyné, akárhogy is figyel, nem képes Annát reálisan látni. Eközben viszont hajlamos a hatodik (szpirituális) érzék felé orientálódni, a szeánszok világába.

Anna folytonos újraolvasása során a vallásos szövegek, legendák, mítoszok retorikájával konstruálódik újra immár nemcsak Vizyné szemén keresztül: a bűn elkövetése után a tökéletes szolgáló képe elhomályosodik, helyét különféle rémképek és kevert identitások veszik át. Mivel Anna érzékelési mechanizmusai nem képesek a sok emocionális hatást ignorálva a környezet megértésének és megismerésének eszközévé válni (talán a szexuális együttlét során az ízlelés és tapintás lehet ilyen kivétel), ezért Anna nem szerez a világról elegendő információt, amely a tragédia egyik fő forrása.

Nem csak róla beszélnek (pletykálnak) a mesék és legendák nyelvén, de az ő gondolkodási sémáiban is a mesei struktúrák mozognak. Térérzékelése befolyásolt a megfogalmazhatatlan idegenségélmények által, és a börtönben is (és immár nem a Vizyné által felépített pszichikai börtönben) valami hasonló érzéssel találkozott: „Amint belépett ide, úgy tetszett, hogy rádólnek a falak.”⁴³ Az első tapasztalati kép a ridegség és újra az otthontalanság volt, azonban a cellába érve a konyhával történő összehasonlítás után a cella világosabbnak és nagyobbak is tetszett. A naiv, mesei világ képei jelennek meg előtte, ahogyan elképzeli a fogdát: „Azt hitte,

---

⁴¹ Uo. 21.

⁴² Halász Hajnalka: *Szöveg-test / (szó)beszéd. Az Édes Annáról*. <http://epika.web.elte.hu/doktor/edesanna.pdf> (A letöltés dátuma: 2011. 09. 08.)

⁴³ Kosztolányi Dezső: *Édes Anna*. 515.

hogy a börtönben almon fekszenek a rabok s kígyók, békák szemei világitanak a sötétben.”⁴⁴ A (nép)mesei látásmód nem első alkalommal uralja gondolkodását: „Vastagabbnak gondolta, meg rozsdásnak, valami ormótlan golyóbissal a végén. Mégis úgy tetszett, hogy ismerte valahonnan, régi időktől fogva, talán a népmesékből...”⁴⁵

Ezek a képzetek egyfelől tapasztalatlanságából, másrészt egy archaikusabb társadalmi közegekből való származással magyarázhatóak.

Anna és Vizyné egymással hol hasonlóságot, hol teljes ellentétet mutat. A látás, illetve maga a nézés mozzanata is hasonló módon működik mindkettejükénél. „Anna nem látta a beszélőt, mert folyton a padlóra meredt, pusztán a hangot hallotta, test nélkül, mint valami szózatot.”⁴⁶ A test nélküli hang, mely Vizynétől származik, biblikus utalásként fogható fel, ezt erősíti, hogy Víz Kornél „Angyalnak” becézi feleségét. „Üres szemmel nézett maga elé, ahogy szokott, a tárgyakon át, az embereken át, mintha nem azt látná, ami előtte van, hanem valami mást.”⁴⁷ Vizyné sajátos látásmódja félreolvasást teremt. Ez az irracionális látás, belső vetítógép teszi hajlamossá a spiritualitásra, és egyszerre segíti a hisztérikus állapotban való elsüllyedésben, hiszen nem azt látja, ami „van”, hanem saját világot teremt.

A látás szervi működésmechanizmusáról adott leírás a látást a legfőbb érzékként határozza meg a regényben: „A szem az agyvelő legtávolabbi képződménye, a koponya kiugró bástyafokán maga is egy látó, szabadon hagyott agyvelő, mely a megismerés lázában, valamikor a lét kozmikus forradalmában két lyukat szakított magának a koponya csontfalán, s ezen a lőrésen kukucskál ki a külső világba, megtudni, hogy mi a célja a teremtésnek.”⁴⁸

A látóérzék privilegizált helyzetbe kerül, akárcsak a legtöbb teoretikusnál: a teremtés céljainak fürkészésére képes érzékként kitüntetett helyet foglal el. Kifelé való irányultságát a lőrés metaforával érzékelteti a narrátor, de olyan távlatokat is megnyit, mint a teremtés célja, „a lét kozmikus forradalma”, mellyel szinte genezisést és okát adja a szem kifejlődésének, és agyi funkciókkal kapcsolja össze, mivel magát a szemet is az agy részeként határozza meg.

---

⁴⁴ Uo. 516.

⁴⁵ Uo. 507.

⁴⁶ Uo. 163.

⁴⁷ Uo. 31.

⁴⁸ Uo. 383.

I. A Figaszter bt. bemutatja!

Az étkezés ártalmasságáról cím azt sugallja, hogy a regény a gasztroszemponatok primátusát hordozza. A szöveg genezisében nagy szerepe van Csehov *A dohányzás ártalmasságáról* című színpadi művének. Alaphelyzetük is megegyezik: a vidéki kultúrházban előadást tartó férfi a meghirdetett címtől elkalandozva, fecseg. Az étkezés és a dohányzás is a száj-ízlelés világához tartozik, de míg az első létszükséglet, addig a második pusztán élvezeti cikk, ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy az étkezéstől is elválaszthatatlan az élvezeti szempont. Azonban míg a dohányzás kizárólag a káros szenvedély kontextusában jelenik meg, addig az étkezés nem szükségszerűen romboló jellegű, a regénytérben viszont elhangzik a sommás vélemény, mely a többi függőség közül kiemeli azt: „a táplálkozás az élet megrontója”.⁴⁹

Az étkezés örömforrásként való megélése már az ókori lakomaleírásokban is szembetűnő. Az étel tápanyagokat hordozó és átadó karakterének háttérbe szorulásával (és ezzel párhuzamosan az ízek élvezetének előtörésével) azonban nem pusztán élvezeti cikként jelenik meg, hanem erős átintellektualizáltság is megfigyelhető. Ilyen jellegű esztétikai, intellektuális karakterrel az étkezés vonatkozásában a Parti Nagy-szöveg nem rendelkezik, sőt, inkább arra találhatunk példát, ahol a lakoma szakrális pillanatait bontja le, profanizálja közhelyszerű megállapításaival: „egy-egy comb vagy kicsiny szárny átnyújtása többet mond megannyi szerelmes költeménynél”.⁵⁰ A „nemdoktor” ijesztően valóságos leletet ad a profán hétköznapi étkezésekről: „Én itt nem valami ünnepi vagy gyertyafényes dologra, hanem tárgyyszerűen és gyorsan lenyelt...”⁵¹

A szöveg főbb olvasási lehetőségének egyike éppen a szöveg erőteljes kritikai attitűdjének kiemelése, mellyel az egészség- és magyarságipar jelenségeit mutatja be, de erős társadalom- és nyelvkritika is kiolvasható, mely szempontok a korábbi Parti Nagy Lajos nevéhez fűződő szövegek esetében is hangsúlyosak voltak.

A főhős keretet adó előadásának címe *A magyarság táplálkozása*, mely téma ugyan vissza-visszatér, mégis csupán a díszletet biztosítja a (mono)drámához: az előadó boldogtalan életének bemutatásához. Az olvasó (aki egyben az előadás hallgatója is) kialakít egy elvárási horizontot, amelyben fontos pozíciót foglal el a táplálkozás. Releváns momentum, hogy a regény szerkesztési elve is indukálja ezt a horizontot azáltal, hogy a fejezetcíme-

⁴⁹ Parti Nagy Lajos: *Az étkezés ártalmasságáról*. 105.

⁵⁰ Uo. 116.

⁵¹ Uo. 99.

ket számozott mérőpoharak helyettesítik.⁵² Előadásából már az első mérőpohár után kizökken hősünk, és megkezdí az önironikus, kegyetlen és őszinte szófolyamát (melynek az előadás eredeti tartalma csupán háttere), ezáltal kényszerítve minket olvasási stratégiánk újragondolására: a szöveg túllép a címen, a halál felé tendálva nem mást mutat be, mint az élet értalmasságát.

1. A fitnesszi szörny

A textus az érzékek, főként az ízelezés jelenkori, korlátlan kielégítését és annak következményeit bemutatva megalkotja a fitnesszi szörny fogalmát, de nem csupán leír, hanem élénk is állít (ültet) néhányat a faj egyedeiből: Fibinger, a „nemdoktor” előadó egy túlsúlyos kényszerevő, aki a vidéki falu, Tömpemiszér kultúrházának színpadán beszél halálról, evésről, szerelemről, tulajdonképpen megfeneklett életéről. Célja az „Emese Acapulco Diabetikus Gyógyíró” által kínált megváltás eladása. A termék forgalmazásának egyetlen oka van: megélhetése biztosítása. „Nincs más választásom”⁵³ – mondja, mielőtt végre kivonszolja méretes testét a színpadra. Reklámszlogenje a kétezres évek divatos hívószavait szajkózza: „Kedves egészségükre kívánom az örök magyar fiatalság ősanýját, amerikai és magyar tudósok közös munkájának kvintesszenciáját, a méregtelenítés istennőjét, az Emese Acapulco Diabetikus Gyógyírót.”⁵⁴ Nagyon egészséges, nagyon tudományos, nagyon ősi, nagyon amerikai és főként nagyon magyar. Az ízek zsíros világában hízó 21. századi (tömpemiszéri) ember, az elé példaként állított gurukra óhajt hasonlítani, természetesen a lehető legegyszerűbb módon: az evés okozta problémát valamilyen csodaszert szintén orális bevitelével kívánja megoldani, sőt, az is elvárt, hogy az adott termék élvezeti értéke magas legyen. A tömpemiszériek életmódját, ízlését jól ismeri, hiszen ő maga is ennek a rabja: „Húsos, ruganyos, omlós, só, bors, őrlött kömény, piros arany, bőven fokhagymával megspékelve, és csak disznózsírban, naná, majd olajban!”⁵⁵

Parti Nagy *Hullámzó Balaton* című kötetében találkozhatunk Fibinger előképével. A címadó novella hőse szintén szájrabszolga: „Egy remegős érzés, hogy nagyobb az űrtartalmad, mint amekkora vagy, hogy egyre tá-

---

⁵² Cserna-Szabó András: *Levin körútja* is hasonló megoldást használ, a könyv tartalomjegyzéke éttermi menüt idéz.

⁵³ Parti Nagy Lajos: *Az étkezés értalmasságáról*. 22.

⁵⁴ Uo. 41.

⁵⁵ Uo. 41.

gulsz belülről, egyre csak növekszel, ismeretlen, mély kamrák nyílnak, és kitolod a halált.”⁵⁶ Mindkettejüknél megfigyelhető a halállal való foglalkozás, ám míg Fibinger betegségtudattal rendelkezik, addig a másik férfi sportot űz az evésből, és örömmel vizsgálja teste gyarapodását, hiszen a halált az evés által kívánja legyőzni. A kozmikussá tágitott belső motívuma a tárgyalandó regényben is felbukkan: „a határ bennünk a csillagos ég”⁵⁷ – mondja az előadó, a gyomor szenvedéseit taglalva. A halál feletti diadalt a tömpemizséri túlsúlyosak számára Fibinger az „Emese Acapulco Diabetikus Gyógyíró” képében kínálja fel.

„Nemdoktorunk” egy groteszk test birtokosa: „Ilyenkor szoktak tapasztolni, mármint a szemérmesebbje. Hogy a taps fedezékében nyugodtan kikacarásszák magukat. Kiheherésszék. Kiröhörésszék, ami csak tetszik. Elvégre magunk között vagyunk, ahogy mondani szokták. Mi több, ahogy elnézem az önök zömének tisztelt abdominalitását, effektíve egy csókban.”⁵⁸ Ismerve a hallgatóság ilyenkor tanúsított magatartását, elébe megy a találkozásnak, és az azzal járó érdeklődésnek. A groteszkség fundamentuma a komikum és a rémület kettőssége. A közönség ijedt undorral kacag ezen az irreális testen, melynek tulaja nem mulasztja el felhívni hallgatóságának figyelmét annak hasonló testi adottságaira. A maga kövérségét nemcsak a túlevéssel, hanem anyai ágon hízó művészekről örökölt génekkel is magyarázza. A sportevésnek és hízó művészetnek is ugyanaz a célja, mint a többi sportnak és művészetnek: kimagasló teljesítmény nyújtása, a „műalkotásban” megvalósuló öröklét, a halál kigúnyolása. Példát is állít elénk: Fibinger nővére sportevő volt, majd ez okozta vesztét, behalt az étkezés ártalmasságába: „El is vitte egy libamáj-csúcsbeállítás, nem volt segítség, pedig a Parlamentben lett rosszul...”⁵⁹ A névadás Parti Nagy allúziója Helena Fibingerová nevezetű világklasszis cseh súlylőkőnőre. A hölgy testi adottságai szinte archetipikusak: megtestesíti a sztereotip képet, amely egy versenyezőről élhet bennünk.

Említettük, hogy Fibinger teste groteszk. Groteszkségének forrása az evéshez és iváshoz (ízlelési érzetekhez) fűződik: „Az evés és az ivás a groteszk test egyik legfontosabb megnyilvánulása. Ennek a testnek a jellegzetes tulajdonságai: a nyitottság, befejezetlenség, a világgal való szüntelen

---

⁵⁶ Parti Nagy Lajos: *A hullámmzó Balaton*. Digitális Irodalmi Akadémia, Budapest, 2011. <http://dia.jadox.pim.hu/jetspeed/displayXhtml?offset=1&origOffset=-1&docId=894&secId=85276&qdcId=3&libraryId=-1&filter=Parti+Nagy+Lajos&limit=1000&pageSet=1>

⁵⁷ Parti Nagy Lajos: *Az étkezés ártalmasságáról*.106.

⁵⁸ Uo. 23.

⁵⁹ Uo. 61.

kölcsönhatás. Ezek a tulajdonságok az evés aktusában nagyon érzékletesen és konkrétan jutnak kifejezésre: a test az evésben kilép saját határai közül, magába nyeli, fölfalja, szétszaggatja, bekebelezi a világot, a világból és a világ rovására gyarapodik és növekszik.”⁶⁰ Parti Nagy groteszk tethősei pontosan ilyenek: az inkorporáció által, tudatosan készülnek a világ bekebelezésére és a halál kitolására: nyitottságuk, befejezetlenségük kontinuitása pedig a folytonos öngyártás által biztosított.

Abszurd módon ez a kényszeresen evő, hatalmas testű férfi akarja eladni az általa használt és forgalmazott méregtelenítő- és fogyasztszert. Eleve sikertelenségre ítélt vállalkozása az unalomig szajkózott szlogen ellenére sem prosperálhat, ezzel ő is tisztában van, én-diskurzusai is a sikertelenség köré szerveződnek: „Meg vagyok sértve a körülményeimtől. Az életpályámtól.”⁶¹ A csodás gyógyíró, melyből hősünk előadása közben majd harmincszor kortyol, pedig nem más, mint kannából töltött Unicum.

Önmagunk érzékelésének kapui maguk az érzékek: én-érzékünk (az önészlelés) felfüggesztéséért ezeket a kapukat kell bezárnunk: a főhős a kényszerevés elől az alkoholba menekül, hogy érzékszerveit tompítsa. Az „Emese Acapulco Diabetikus Gyógyíró” hatásai valóban jótékonyak. Ugyan működési mechanizmusa nem szünteti meg az okot, nem fogyunk le tőle, de az alkohol hatására a minket zavaró tényezők kiiktatódnak. A gyógykészítmény kontextusába több tulajdonsága alapján is beleillik az Unicum: a keserű íz az orvosságok sajátja, gyógynövényekből készül, akárcsak a divatos szerek többsége. Igazi orgiája ezen ital az ízeknek: sokféle gyógynövény és fűszer keveréke. Fajtája szerint gyomorkeserű, tehát csekély gyógyhatással is bír, legnagyobb paradoxona azonban ennek a „fogyasztószernek” étvágyfokozó hatása. A textus az álmot is játékba hozza, mint az érzékek teljes háttérbe szorításának helyét. Az én-érzéknek nevezett konstruált érzék itt megszabadul a testtől: álmában leveti testét, akár egy bűváruhát, fantáziájában „hajlékony és felfokozott testi életet”⁶² él.

„A fogyasztói társadalomban vált ugyanis a történelem során először lehetségessé az, hogy valaki aktívan létrehozassa – saját testből – önnön testideálját”⁶³ – a szöveg szubjektumai ízig-vérig fogyasztók, az ideális test kialakítására, megalkotására vágnak, ugyanakkor zabolátlanul elégitik ki érzékeiket, és szalmaszálként kapaszkodnak az olyan hangzatos nevű

---

⁶⁰ Bahtyin, M.: Adalékok a lakoma- és evésábrázolások kultúrtörténetéhez. In *Valóság*, 1979. 2. 47–59.

⁶¹ Parti Nagy Lajos: *Az étkezés ártalmasságáról*. 6.

⁶² Uo. 19.

⁶³ Csabai Márta–Erős Ferenc: *Testhatárok és énhatárok*. Az identitás változó keretei. Jószöveg Műhely Kiadó, Budapest, 2000. 47–48.

csodamódszerekbe, mint a „jordániai szamartej kúra”⁶⁴, „pszichedelikus csalánkúra”⁶⁵ és „léböjt, szezámmagkúra meg a beöntéshévége”.⁶⁶

Az ízlelés és annak konkrét megjelenési formája, az evés a regény egész szövetét áthatja, így a nemiség területén is kifejezett. Fibinger oldalán menedzserként egészen lelepleződésükig ott állt Ilike, a „tartós kapcsolat”. Kettejük között diszfunkcionális szerelmi kapcsolat van, kezdetben társak voltak evésben és az erotika területén is: „Ettünk és szerettünk.”⁶⁷ Az ízlelés a szexuális együttlét koherens részévé válik: „libidinózus cuppogás”⁶⁸, „lipidáris populáció”.⁶⁹ Az egyensúly megbomlik a regényben: a már említett nemi érzékben az ízlelés szerepe válik hangsúlyossá. Akkoriban Ilike még kényszerevő volt, azonban mióta kapcsolatuk megromlott, a szexualitás hiányában hiszterizált test az anorexia és a bulimia tünetegyüttesét mutatja. Fibinger Ilikéről a következő meghatározást adja: „fitness alapú versus bulimiás egyén”.⁷⁰ Az „eszdüh” az anorexiás és a kényszerevő lelkiállapota, amely a szexualitással áll kapcsolatban: „ebbe is hal bele, az eszdühébe, amivé a libidója vastagodott, igen”.⁷¹ A szexualitás hiánya okozza az „eszdühöt”. Ilike és Fibinger érzelmi állapota kihat táplálkozásukra: az étkezéshez a düh, félelem, öröm, szégyen érzéseit társítja, mely érzések periodikusan váltják egymást. Míg az evés, az ízek öröme pozitív, addig az utána következő rádöbbenés mozzanata negatív involváltsággal írható le. Milyenek is a fitnesszi szörnyek? Érzelmileg labilisak, boldogtalanok, testükkel, magukkal meghasonlottak, ezt kompenzálják „fitnesszezéssel” és különleges diétákkal, de ezek az eszközök nem képesek a problémák forrását orvosolni, mert azok belső, lelki eredetűek.

2. Az Ilike kibeszélő-show

Fibinger programja nem indul zökkenőmentesen: hazugságuk lelepleződik, ezt követően összevesznek Ilikével, a nőnek nyoma vész. Elárvultan ül a színpadon, az előadás normális menete megakad: a „valami nincs rendben” érzése, akárcsak Kosztolányi Dezső szövegében, itt is a tudat előterébe helyezi az észlelést. A bemutató leáll, hiányt érzlel: Ilike nincs a helyén, nem segíti az előadót munkájában, ezért Fibinger a negatív in-

---

⁶⁴ Parti Nagy Lajos: *Az étkezés ártalmasságáról*. 47.

⁶⁵ Uo. 24.

⁶⁶ Uo. 42.

⁶⁷ Uo. 134.

⁶⁸ Uo. 42.

⁶⁹ Uo. 43.

⁷⁰ Uo. 46.

⁷¹ Uo. 73.

volvátság állapotába kerül, ez váltja ki a folyamatot, mely először burkolt segélykéréshez, majd összeomlásához vezet.

Monológja tehát olvasható segítségkérésként. A kimondás, kibeszélés aktusa olyannyira hangsúlyos lesz, hogy kiszorítja az előadás eredeti témáját. Valahányszor Ilike szóba kerül, Fibinger mond egy „mélyintimet”, kifecsegi a legmélyebb titkaikat, kitör belőle a panasz, és ahogyan az idő előrehaladtával mind jobban lerészegedik, úgy csúszik ki lába alól a talaj. Újra és újra rádöbben egyedüllétére: (ál)tudományos előadása terápiás beszéddé transzformálódik. A férfi kényszeresen cselekszik. Nem csak az evés és ivás rabja, maga a beszéde is kényszeres: „paralel abnormis beszédkényszeremet”.⁷² És hogy ki is ő? Stand up tragedy-e során számtalan öndefinícióval szolgál: „hájbjója, lipidbuborék”⁷³, „zsírkonténer”.⁷⁴ „Überelhetetlen szókészletem van magamra”⁷⁵ – sohasem marad mondandó nélkül, de szószufficitje nemcsak saját maga irányában működik, hanem csapongó előadásában sem tart egy pillanat szünetet sem.

„Annak, hogy a pszichoanalízis – részleges – sikereket érhetett el a hisztéria kezelésében, egyik oka feltehetőleg az volt, hogy a »leleplezés«, »feltárás« látáshoz kapcsolódó (képalkotó) paradigmáját Freud áthelyezte a hallás, a meghallgatás területére. Ő volt az első orvos, aki felvetette, hogy a titok az érzékek más dimenziójában, a narratívumok világában keresendő.”⁷⁶ Történeteinek keresztül, a test-narratívák által tárja fel önmaga és a közönség előtt életének csődjét. A közönség azonban nem terapeutákból áll, a közönség mi magunk vagyunk, akiket inkább elborzaszt ez a figura, és így nem várhat visszacsatolást a vokalitás szintjén, mindössze a gúnyos vagy az irtózó arcokat képzelheti el.

Fibinger érzékeinek hatóköre redukálódik: már az első fejezetben szembesül a világítás hiányával. Sötétben bolyongva jut el a színpadra, ahol szintén elsötétítettek, de míg monológja elején fényt kér, addig a végén összetörtén, a pulpitusba ragadva sötétért könyörög. El akarja rejteni magát a fürkésző tekintetek elől.

A terápiás beszéd, kimondás mellett egy másik (az érzékek témájához szorosabban kapcsolódó) nézőpont is érvényesül: a közönség kukkoló magatartása. Fibinger észlel ugyan, de hátrányba kerül a publikummal szemben, hiszen az ő észlelésüket a mikroport segítségével történő han-

---

⁷² Uo. 8.

⁷³ Uo. 21.

⁷⁴ Uo. 21.

⁷⁵ Uo. 21.

⁷⁶ Csabai Márta–Erős Ferenc: *Testhatárok és énhatárok*. Az identitás változó keretei. Józsvöveg Műhely Kiadó, Budapest, 2000. 80.

gosítás is segíti, valamint a színpad is kap valamennyi fényt, így láthatják a nagyszerű produkciót, a (has)beszélőt magát: „nevem Fibinger, a többit látják”.⁷⁷ Helyzetét az intimshow szituációjához hasonlítja: „és magyarázom a bizonyítványom, akár valami intimshow-ban, hogy mért vagyok, meg milyen vagyok!”⁷⁸

A kukkoló nézőpont létezését a (dilettáns) tudományos megnevezés is igazolja: „Homo kukkoliensis, tisztelet a távol álló kivételnek.”⁷⁹ Az idézet második fele a látás túl nagy távolság miatti nehézségére utal. Az ízelelés mellett a látás érzékével foglalkozik behatóbban Fibinger „előadása” során. Narrátorunk látásában akadályozott, többi érzékszerve azonban működik: amit nem lát, azt elképzeli, vagy pedig különleges módon lelki szemével látja, lelki fülével hallja. A látás különféle típusait határozza meg. A groteszkség szerepét a szövegvilágban a főhős is érzékeli: a felé irányuló figyelmet az abnormitás, a groteszkség iránti vonzódással magyarázza: „szok lenni érdeklődés, a legnyíltabb stírólésig, számbabámulásig menően”, „Az egész életem egy ragacsos bámulódási tapasztalat”, „Mindent tudok a tisztelt kukacnézésükről, mindent.”⁸⁰

Szinte katalógusszerűen rendszerezte a nézés, bámulás technikáit, amelyeket ő is használ. Egy rontott filozófia rontott nyelven beszél: „csak néztem, és nem tehetek róla, hogy mindig közbeül valaki a nézésemnek, ahogy én is mindig közbeülök valaki nézésének, hiába, így nézzük egymást, mint egy lándzsarakás, és a nézésnél csak a nemnézés a rosszabb, ami a nézésnek a legsunyibb és legilletlenebb formája, ha szabad megjegyezmem”.⁸¹ Fibinger kiemeli a látás esetlegességét, miszerint bármikor, bárki látómezőnkbe kerülhet, a szubjektumok pedig szinte akadályként határozhatóak meg. A főhős nem következetes: a „nemnézést” mint illetlenséget emeli ki, miközben bemutatója más részein zavarja a közönség figyelmetlensége.

Fibinger kapcsán beszélhetünk a korlátozott érzékelésről, azonban a szövegben felbukkan az érzékek mesterséges úton történő segítése, erősítése, esetleg javítása is mások esetében. A termékbemutatón hangosítással növelik a hallás intenzitását. Ezenfelül az ízelelés területén is jelen van a test mesterséges pótlása, a protézis: „A magyarság fogazata részint hiányos, részint kivehető.”⁸² A műfogsoron túl említést tesz a szemüvegről

---

⁷⁷ Parti Nagy Lajos: *Az étkezés értelmességéről*. 26.

⁷⁸ Uo. 7.

⁷⁹ Uo. 18.

⁸⁰ Uo. 18.

⁸¹ Uo. 112.

⁸² Uo. 101.

és hallókészülékről is, mely eszközök az ember tökéletlenségét mutatják a vadállatokkal szemben, akiknek erre nincs szükségük.

Ilikevel kapcsolatban folytonosan biztosítja önmagát és hallgatóságát arról, hogy a nő mindet hall, és attól tartva, hogy „tartós kapcsolata” kifeccseg valamilyen családi vagy üzleti titkot, folyton ott fülel a sötétben. A hallás érzéke azonban nem nagy hatótávolságú, Ilike viszont már messze jár, ezért Fibinger kiszólásai nem jutnak célba, így a verbalitás szintjén is elárvul. Közönsége sem túl együttműködő: néha hangos nemtetszésüknek adnak hangot, Fibinger kérdéseit viszont csönd követi. A teremben ülők pusmogását is jól hallja az előadó, és a testének kigúnyolásaként éli meg. A hallás „nemdoktori” hivatása gyakorlása közben is hasznos, ugyanis képes megállapítani az étel jelenlegi lokációját a bélrendszerben. Észlelési mezőjéből egyedüli érzékként a taktilis bőrérzék marad ki, mivel a színpad rabjaként szeparálva van mindenkitől.

A szaglás a térészlelésben jut szerephez, és a szagok (sohasem az illatok) időbeli perspektívát nyújtanak, mivel tartósan beivódnak, ezáltal a múltat idézik, és összekapcsolják az idősíkokat. Egyszerre érezhető a múlt és a jelen: egy szovjet laktanya összetéveszthetetlen szaga az abból átépített művelődési házával keveredik. A modern világból áradó „ezeréves aerobic-szag”⁸³ keveredik a múlt szagával: „Egy szovjet laktanya, csókolom, megvan az örök rezgésszáma az orrban. Csizmaszag, töltetlen savanyú, kölnibenzin, tetszik érteni?”⁸⁴

A szaglás autonómiájának hiányát mutatják a szinesztézia jellegű kapcsolatok, hiszen a rezgésszám, ha érzékelhető is, befogadása akkor is a bőrérzet vagy a hallás területére utal, így az orrban csak közvetve jelentkezik az érzékek összekapcsoltsága folytán. Egyéb formában is jelentkezik az érzékek ilyen jellegű kapcsoltsága: „Ahogy dől a sunyikóros szemükből az orvosi tartósítás after shave-je, a metsző formalinszag”⁸⁵ – ebben az esetben a látást kapcsolja össze a szaglással, mintegy anektálva a szaglást a többi érzékhez, így az elveszíti önállóságát.

Fibinger gondolkodása annyira gasztro irányba sematizált, hogy még káromkodása is kulinárisan áthatott, ennek egyértelmű bizonyítékai a „le se szaharintod”,⁸⁶ „kibaszmati”⁸⁷ és az „apámszaftja”⁸⁸ szavak. Az előadó a

---

⁸³ Uo. 10.

⁸⁴ Uo. 9.

⁸⁵ Uo. 18.

⁸⁶ Uo. 55.

⁸⁷ Uo. 8. Majd meg is magyarázza a káromkodás eredetét: „A baszmati egy rizsfajta, ne féljen.”

⁸⁸ Uo. 92.

hallgatóságról és magáról is az ízlelés rabszolgájaként szól: „Úgyhogy te-
gyük fel ismét a kérdést: örökké ízlelőbimbóink ágyasai és ágyasnői akarunk
lenni?”⁸⁹ A költői kérdésben megfogalmazott rabság képzet az érzékek kö-
zül főként az ízlelés kontextusában válik jelentőssé, hiszen a többi érzék
(leszámítva a nemi érzéket) nem képes ilyen erős függőségi viszony kiala-
kulásában segédkezni.

Fibinger megalkotja a kis magyar kajalógust. A regényben felbukka-
nó ételeket két csoportba oszthatjuk: az extrém egészséges, főleg növényi
eredetű csírákat, algákat és salátákat állíthatjuk szembe a zsíros, erősen
fűszerezett hagyományos magyar konyha hatalmas adag hús alapú éte-
leivel. Ez a kétpólusúra leegyszerűsített szemlélet Fibinger előadásának
sarokköve, gondolkodása és életfelfogása is ilyen szélsőséges. Gondolat-
menetének kiindulópontja is abszurd: „Hölgyeim és uraim, induljunk ki
abból, hogy a magyarság táplálkozása egyidős a magyarsággal, sőt.”⁹⁰ A
mondat első állítása evidens, mivel azonban az előadás műfaja megkívánja
a szenzációt, mellyel a közönség figyelmé felkelthető, ilyen bődületes meg-
fogalmazások születnek. A saját magáról szóló evés-vallomások alapján az
evés két válfaját különböztethetjük meg: a professzionális és az örömevét.
A professzionális evés kényszerevő betegségéből adódik, egy rendes kény-
szerevő nemcsak belekóstol az ételbe, hanem „zabolátlanul, professzioná-
lisan kövér”.⁹¹ Az idézett mondatban is megmutatkozik a főhős hajlama a
szélsőségekre. Az örömevés során nem a hízás motiválja, hanem a gyer-
mekkori biztos pont, a hely, ahol megtalálja az örömet. A gyermekkori
örömforrást összekapcsolja a kannibalizmus képével, a csecsemő vad és
mohó táplálkozásával. Ezek az átpszichologizált vallomások ismételten a
terápiás beszédmódhoz kapcsolják a monológot, és annak evéshez kap-
csolódó momentumait is. Az evésről és ízlelésről szólva még a szakrális
beszédmód is jelen van a textusban: „legfőbb orális szentélyünkben, a
szánkban”⁹² és „a tunkolás, meleg szakrális fényeit”.⁹³ A száj szentélyként
való meghatározása az egyszerű étkezésnek sajátos szakralitást kölcsönöz,
felidézve a keresztény szertartásokat, melyek szintén az evés, pontosabban
Jézus testének és vérének befogadása köré épülnek. Ez a szakralitás azon-
ban nem autentikus, inkább a profán felé közelít.

---

⁸⁹ Uo. 123.

⁹⁰ Uo. 70.

⁹¹ Uo. 73.

⁹² Uo. 113.

⁹³ Uo. 42.

II. Gasztro-rangadó

Jelen dolgozat adalékokkal szolgálhat még az olyan kikutatott szövegek terén is, mint az *Édes Anna*. Az érzékeket tágan értelmeztük: az érzéket hordozó testet és a nyelvet is vizsgáltuk, míg az ízlelés kapcsán számos egyéb szempont felmerült. Merleau-Ponty könyvében megjegyzi: „Én mindenestre úgy gondolom: 1. az észlelést valóban informálja, alakítja a kultúra, amiből számomra az következik, hogy a kultúra észlelhető, az észlelés számára hozzáférhető valami.”⁹⁴ Az *Édes Annában* és *Az étkezés értelmességéről*-ban is jelentős a kulturális beágyazottság, mely megmutatkozik az érzékek, főként az ízlelés terén. Társadalomkritikai olvasattal mindkét regény rendelkezik, ugyanakkor ez a Parti Nagy-szöveg esetén a felszínhez kapcsolódik, a mélyréteget feltárva személyes tragédia rajzolódik ki, míg Kosztolányi regényében Anna történetén keresztül fest kritikus képet az író saját koráról.

Az ízlelésnek (illetve az azt hordozó táplálkozásnak) mindkét műben több oldalról megközelíthető funkciója van. Az inkorporáció, a bekebelezés Anna esetében a felemelkedést, Fibingernél pedig az öröm elraktározását, valamiféle védőburok kialakítását szolgálja. Az *Édes Anna* szövegvilágának táplálkozaskultúrája a Parti Nagy-regény mértéktelen, véget nem érő zabálásaihoz képest mértékletesek, az előbbi szöveg a polgári eszményt mutatja be, míg utóbbi a mai kor vidékének tespedtségét tárja elénk. Közös vonásuk az étkezési sznobizmus. A századelőn a társadalmi státust jelképezte, az ezredforduló idején pedig az önmagára gondot fordító, testtudatos egyén elengedhetetlen tartozéka.

Mindkét textus evésmozzanatai erősen átpszichologizáltak: a bekebelezésen túl rokon vonás a hiszterizált testek szerepeltetése. A hiszterizált testek tünetei az evéshez kapcsolódnak, de minden esetben pszichológiai eredetűek: valamilyen, főként a nemiséghez kapcsolódó hiányt jeleznek. Ilyen Vizyné és Ilike teste is. A test és érzékek korrelációjában a Parti Nagy-regényben az érzékek mesterséges erősítése jelenik meg, míg ez Kosztolányi szövegében nem lelhető fel. A groteszk test nemcsak az ízlelés révén, hanem mint esztétikai kategória, látványosság is kapcsolódik az érzékekhez, az ilyen test csak Parti Nagy Lajos regényében jelenik meg.

Mindkét főhős idegenségtapasztalatokat él meg, de míg Parti Nagy hőse kísérletet tesz ennek kibeszélésére, addig Anna erre nem képes. Annának nincs kihez beszélnie, a verbalitás csődje miatt a kibeszélés elmarad, Fibingernél pedig a kimondás aktusa egy elkésett aktivitás. Ezek az

⁹⁴ Merleau-Ponty: *A látható és a láthatatlan*. L'Harmattan, Budapest, 2006. 237.

idegenségtapasztalatok az érzékek által közvetítettek, és az érzelmeket is játékba hozzák, így bekapcsolhatóak voltak az érzékekről való poétikai gondolkodásunkba.

A textusok közös vonása az orális és vizuális érzék uralma, a szagok pedig negatív kontextusban, a terek észlelésében kapnak hangsúlyos funkciót. A látás érzéke kétirányú: látnak, és őket is látják, Fibingernél azonban hiányjelként jelenik meg a látás. A kukkoló nézőpont Anna esetében is megjelenik, őt is megfigyelik, de eltérés mutatkozik abban, hogy Fibingert meg is hallgatják, míg Anna nem tud számot adni problémáiról, a megfigyelés csupán felszínes: Vizyné tulajdonképpen vak Annára.

A vokalitás szempontjából Annát a csend jellemzi, míg Fibinger beszédkénszere a közönség hallását folyamatosan igénybe veszi. A tapintás *Az étkezés értelmességéről*-ban mint bőrérzet jelentkezik, mégpedig az önérzékelés kontextusában, ám interperszonális jellege elhanyagolható. Az *Édes Annában* a nemi érzékhez köthető, de szinesztézikus jelleggel is bír. Ezek a szinesztéziába hajló képek, melyeket az intermodalitás fogalmával írhatunk le, újabb kapcsolódási pontot jelentenek a tárgyalt művek között. A szövegekben rokon vonásként felfedezhető az érzékekkel való áthatottság, ugyanakkor az érzékek komplementáris jellege miatt (is) hiányjelként élik meg a szereplők valamely érzék hiányát.

Elemzésünkéből és összevetésünkéből látható, hogy ez a széles spektrumú értelmezési tartományt biztosító szempontrendszer, melyet az érzékek poétikájának nevezhetünk, igen termékeny még két olyan egymástól távol álló regény esetében is, mint e két tárgyalt mű. Ilyen szempontú értelmezésnek van tehát létjogosultsága mind Kosztolányi opusában, mind pedig akármelyik kortárs szövegben.

Kiadások

- Cserna-Szabó András: *Levin körút*. Ulpius Ház Könyvkiadó, Budapest, 2004
Kosztolányi Dezső: *Édes Anna*. Kritikai kiadás. Szerkesztette és a jegyzeteket készítette Veres András. Kalligram Könyvkiadó, Pozsony, 2010
Parti Nagy Lajos: *Az étkezés értelmességéről*. Magvető, Budapest, 2011
Parti Nagy Lajos: *A hullámzó Balaton*. Digitális Irodalmi Akadémia, Budapest, 2011

Irodalom

- Bahtyin, M.: Adalékok a lakoma- és evésábrázolások kultúrtörténetéhez. In *Válóság*, 1979. 2. 47–59.
Benyovszky Krisztián: Anna, te édes. *Literatura*, 2010. 1. 52–66.
Brillat-Savarin: *Az ízlés fiziológiája*. Múzsák, Budapest, 1986

- Csbai Márta–Erős Ferenc: *Testhatárok és énhatárok. Az identitás változó keretei.* József Műhely Kiadó, Budapest, 2000
- Deczki Sarolta: Test, logosz, tánc. In *Helikon*, 2011. 68–86.
- Halász Hajnalka: *Szöveg-test / (szó)beszéd.* Az Édes Annáról. <http://epika.web.elte.hu/doktor/edesanna.pdf> (A letöltés dátuma: 2011. 09. 08.)
- Heller Ágnes: *Az érzelmek elmélete.* József Műhely Kiadó, Budapest, 2009
- Jonas, Hans: A látás nemessége – Érzékfenomenológiai vizsgálódás. *Fenomén és mű – Fenomenológia és esztétika.* Szerk. Bacsó Béla. Kijarat Kiadó, Budapest, 2002. 109–122.
- Kristeva, Julia: *Önmaga tükrében idegenként.* Napkút Kiadó, Budapest, 2010
- Maslow: Atkinson és Hilgard: *Pszichológia.* Osiris Kiadó, Budapest, 2005
- Merleau-Ponty: *A látható és a láthatatlan.* L'Harmattan, Budapest, 2006
- Plessner, Helmuth: *Az érzékek antropológiája. Az esztétika vége, vagy se vége, se hossza? Uő: Az érzékek antropológiája.* In *Az esztétika vége.* Szerk. Bacsó Béla. Ikon, Budapest, 1995
- Soesman, Artur: *Tizenkét érzék.* Kláris Kiadó, Budapest, 2006
- Szitár Katalin: *A prózanyelv Kosztolányinál.* Asteriskos: Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészdoktori értekezések I. Budapest, 2000
- Zsadányi Edit: *A csend retorikája.* Kihagyásalakzatok vizsgálata huszadik századi regényekben. Kalligram Kiadó, Pozsony, 2002

